A. Tenner

Een tocht naar de Gran Paradiso

't Is een van die julidagen, die de Italianen caldo a morire, heet om te sterven, noemen. Door het dorpje Aymaville, langs rotsige tuinen en boomgaarden, leidt de weg omhoog en nu hebben wij een laatste en mooiste blik op het dal van de Doire Baltée. Al is de vallei van Aosta niet zo groots en zo kleurrijk als menig noordelijk alpendal, zij is met haar antieke ruïnes, die aan de veldheren van Rome, en met haar middeleeuwse burchten, die aan de hertogen van Aosta herinneren, met de oude aan de hellingen vastgeklampte dorpjes een rijk en kostelijk landschap. In een wingerdprieel achter de huizen hadden wij zoete kwast gedronken en kennis gemaakt met wat dorpelingen. Zij spraken Frans, wat in de Val d'Aosta de taal van het volk is. Slechts de rode raceauto's, wier geknetter gedurig uit het dal opstijgt, en de loeiende autobussen op de weg naar Courmayeur verraden ons, dat we in Italië zijn.

Ver beneden stort de Grand Eyvia zich uit haar nauwe kloof en verenigt zich met de Doire: door die kloof leidt onze weg, opwaarts naar de Gran Paradiso.

De helling is hier bedekt met een rijk gevarieerd bos. Overal wapperen de wonderlijke rechtopstaande katjes van de tamme kastanjes. Maar omdat de helling te steil en de bodemlaag te dun en te grofkorrelig is, en misschien ook, omdat de mens zijn selekterende invloed niet doet gelden, kan de kastanje hier niet tot de alleenheerschappij geraken, die zij in zo menig zuidalpien woud uitoefent. Talrijke houtsoorten trekken hiervan profijt: es, lijsterbes en zoete kers, donseik, larix, elsbes, ruwe berk, esp en robinia, grove den, bergvlier en jeneverbes. In het onderhout zuurbes en bosrank en de nooit ontbrekende *Lonicera xylosteum.* Daartussen schemert het zachte rood van *Dianthus silvester,* de bosanjer, waarmee het donkere purper van de Karthuizer anjer aan de bosrand kontrasteert. En ginds temidden van lichtgroene geveerde bladeren een harige gele bloemtros, stengelloos, bijkans met de grond vergroeid: *Astragulus excapus,* de stengelloze tragant. Vlak aan de weg groeit *Epipactis atropurpurea,* door het stof van de straat bedolven en wat klein van stuk, maar met een vaniljegeur die alles overtreft wat orchideeën van het koele noorden vermogen op te brengen. Beneden in de beekbedding, bij de resten van het romeinse aquadukt geven wilg en grauwe els de toon aan, de ondergroei is er een woest struweel van liguster, koninginnekruid en moerasspirea.

Nauwer wordt de kloof naarmate wij hoger komen. Van de toppen die ons omringen, de Grivola, de Monte Emilius, de Monte Rosa dei Banchi, de Gran Paradiso is niets te zien. Spar en larix vullen nu het bos, daaronder braam, framboos en wilgeroosje. Hier en daar prijkt de rose tros van de Turkse lelie of het matte geel van de kleine vingerhoed, *Digitalis lutea.* Wij komen door dorpen, langs haverveldjes, moeizaam tegen de berghelling aangelegd en ongetwijfeld nog moeizamer tegen het binnendringen der omringende natuur beschermd, en langs kunstig bevloeide hooilanden, waar in het reeds gemaaide gras de vroegbloeiende alpine herfsttijloos overal in bloei staat.

Dan verwijdt zich het dal en Cogne ligt voor ons. Cogne is de laatste grote vesting van het toerisme. Dank zij de strenge bepalingen van het nationale park, dat zich westelijk van ons uitstrekt, zijn de tennisbanen, de hotels en de net geplaveide boulevard niet verder het gebergte ingekropen. En de kabelbaan die we ginds zien opstijgen, vervoert geen toeristen naar de Col de Lausan, zij blijft braaf aan de andere zijde van

Jonge marmot *Foto: A. Tenner*

het dal waar zij zich aan het transport van ijzererts wijdt. Wie het Gran Paradiso massief wil bereiken — en de Valnontey, zijrivier van de Grand Eyvia wijst de weg er heen — moet van hier uren te voet gaan. Zij die de dansvloeren van Cogne beminnen of de hitte der italiaanse laagvlakte zijn ontvloden om in koelte het tennisspel te beoefenen, zullen zich derhalve zelden op de toppen en hellingen van de bergen vertonen die wij nu gaan bezoeken.
Nog steeds begeleidt ons het sparre-larixwoud, maar de ondergroei is veranderd. In de beekbedding en elders waar 't vochtig is bedekken de sappig dooiergele bloemen van *Saxifraga aizoides* de grond. Op de rotsblokken tussen het geboomte groeien vier soorten *Sempervivum* en ook *Saxifraga aizoon* steekt daar zijn witte gedrongen bloeiwijze op. In het bos, langs de rand en in de kleine veentjes Parnassia, *Viola biflora* en wolverlei en op wat halfbegroeid puin *Saxifraga aspera, Astragulus penduluflorus* en rapunzel. Langs het pad verrijzen overdadige trossen van geelgroene zestallige bloemen. Het is *Veratrum album,* dat vergiftige leliegewas dat door zijn voorkeur voor stikstofrijke bodem een trouwe bewoner van alle wegbermen en weiden der Alpen geworden is. Maar zo

fors en zo rijkelijk bloeiend zag ik hem nergens.
De vogelwereld is rijk aan zielen maar arm aan soorten. Vink en zwartkoptuinfluiter die ons in de kloof van de Grand Eyvia in hun bergdialekt toezongen, vermochten ons zo hoog niet meer te volgen. Rond de telefoondraden van het gehucht Valnontey spelen jonge tapuiten en in de koestallen van Valmiana, niet ver van de plaats waar wij onze tent opzetten broedt de huiszwaluw. Uit het bos klinkt het harde gekwetter van de matkopmees, het ijle gepiep van de zwarte mees en het zagende liedje van de steeds eenzame kuifmees. Heerser van dit woud echter is de winterkoning! Het hele lange dal van de Valtontey en nog langs de slingerpaadjes rechts en links van de bergen naar boven stappen wij van het ene winterkoning territorium in het andere. Het is de bosgrens zelf, die aan het festijn van de kleine zanger een eind maakt.
Als wij 's avonds bij onze tent zitten, klinkt van de overzijde van de beek, ergens van de steile wand, een felle schreeuw. Nog eens en nog eens horen wij de roep, het lijkt wel een oeverloper, maar dan een heel grote en heel woeste. Het is goed slapen in Valmiana op 1745 meter hoogte, waar de alpenmarmot zijn zomerhol heeft op nog geen honderd meter afstand van menselijke behuizingen.
Wij hadden het water uit de Doire Baltée in de vallei van Aosta gedronken. Daar was niets bijzonders mee. Maar wat wij hier uit het prieltje naast de tent scheppen, het smaakt bitter als kinine. En dat — geen geologieboek had ons dat beter kunnen vertellen — omdat wij de tertiaire leisteen die het gewest Aosta bedekt verlaten en de gneiskoepel van de Gran Paradiso betreden hebben. Gneis is een kristallijn gesteente, dat velerlei mineralen kan bevatten, maar vaak bestaat uit veldspaat, kwarts en mika. De mikaplaatjes kunnen wij duidelijk in ons drinkwater zien schitteren. Evenals leisteen is gneis gelaagd en daar die lagen hier bijna horizontaal lopen, lijken de bergen uit opeengestapelde vlakke platen te bestaan, aan de rand ongelijk afgekapt, zodat er vele overhangende rotsen uit de hellingen steken. En dat deze platen snel afbrokkelen en verweren, dat bewijst niet alleen de bittere smaak van het water, maar ook de alle spleten en kuilen vullende verweringsleem.
Voor de botanikus een heilvol teken! Want naast de trouwe bewoners van het oergesteente, naast *Sempervivum montanum, Loiseleuria procumbens, Androsace obtusifolia* en *Gentiana punctata* mogen wij misschien vertegenwoordigers van voedselrijke gronden verwachten, mogen op *Saponaria ocymoides,* gipskruid of edelweiss hopen.
Verscheidene wegen leiden uit het nauwe dal naar boven, links en rechts in zigzaggang tegen de steilte opklimmend. Langs de noordhelling van het dal, die in het teken van de turkse lelie staat — kleiner maar feller rood dan wij haar uit het middeneuropese heuvelland kennen — bereiken wij de Alp de Money, 2325 meter hoog, een verlaten zomerweide waar enige stenen huisjes en een uitbundige menigte alpenzuring getuigen zijn van vroegere bedrijvigheid. Van hier heeft men de schoonste blik op de Gran Paradiso. Boven de puinkegels en steenvelden, boven de gespleten tong van de Ghiacciaio della Tribolazione en de Ghiacciaio di Gran Croux, boven de immense sneeuwvelden en de indrukwekkende gletsjervallen verheffen zich de talloze toppen: de Testa di Valnontey, de Testa della Tribolazione, de Col di Luna, de Becca di Gay, de Punta Ceresole en aan de

Primula farinosa

Foto: A. Tenner

andere zijde de Herbetet, de Becco di Montandainé en de Piccolo Paradiso. Geheel achteraan, zelden uit zijn wolk tevoorschijn tredend de 4061 meter hoge Gran Paradiso zelf.
Aan de overzijde van het dal ontdekken we op iets groter hoogte dan we onszelf bevinden de kleine stenen hutjes vanwaar de parkwachters hun blikken over berg en weide laten gaan. De weg daarheen begaan wij een andere dag. Was op de noordhelling de turkse lelie 't opvallendst, hier op de zuidhelling is het de mediterrane *Siler montanum,* die zijn forse witte schermen ver boven het hellingstruweel doet uitsteken. Hier vinden wij zo menige warmteminnende plant: *Saponaria ocymoides* in dichte hel lila bloeiende pollen en *Biscutella levigata,* die kruisbloem met zijn grappige brilvormige vruchtjes. Even verder, waar steengruis de helling bedekt warmt zich een kleine adder in de zon, uitgestrekt op een veldbed van gipskruid, *Gypsophila repens* en *Sempervivum arachnoideum.*
Maar plotseling maakt de weg een scherpe bocht en wij bevinden ons in een diepe couloir in de bergwand, waar tussen bijkans loodrechte wanden een beek naar beneden stroomt. Welk een verandering! Zojuist nog de bradende warmte van de mediterrane zon, nu deze vochtige kille couloir.

Niet alleen het smeltwater van de gletsjers, ook de koude lucht die op de sneeuwvelden rust, zoekt gretig zijn weg door de nauwe slurf; maar meen niet dat de plantenwereld deze plaats daarom zal mijden. Het is de moeite waard af te dalen langs de steile wand en te onderzoeken wat op en tussen de blokken groeit, die langs de beek liggen. Een moeilijke onderneming, die echter wordt begunstigd door de aanwezigheid van wat hazelaar- en wilgestammen; en het is immers bekend, dat deze bomen door jarenlange scholing veel beter weten hoe zich aan de helling vast te klampen dan de argeloze toerist, die juist komt aanlopen. Tussen *Rhododendron ferrugineum* staan de slanke bloeistengels van de gevlekte gentiaan, *Gentiana punctata.* Hij lijkt mij minder gevlekt en helderder getint dan elders in de Alpen. Daar is ook de gele monnikskap, *Aconitum lycoctemum* en de overigens zeldzame maar hier massaal optredende *Hueguenia tanacetifolia,* een forse kruisbloem met veerdelige bladeren. *Adenostyles alliaria* met zijn hoefbladachtige bladeren en *Veratrum album* kompleteren dit gezelschap van hoge en weelderige gewassen. Maar laat ons de kleinen niet vergeten! In het struweel verscholen en vooral onder bij de beek, voortdurend door koude druppels natgespetterd, groeien *Viola biflora, Saxifraga aspera* en *stellata,* vetblad, alsmede *Astrantia minor,* een schermbloem die sprekend op ons heelkruid gelijkt.
Plotseling heel dicht bij de roep van een marmot. En meteen zien wij ook wat de kleine zo'n schrik heeft aangejaagd: een gems heeft zich losgemaakt uit het bos boven ons en baant zich onstuimig een weg door het struikgewas. Ondanks haar kleinheid — de gems is aanzienlijk kleiner dan onze ree — en ondanks haar verwantschap met antilopen, die altijd als toonbeelden van sierlijkheid worden voorgesteld, is de gems een ruig beest, dat de wildste bokkesprongen maakt als 't uit zijn gewone doen wordt gebracht en op een vlucht voor geen krachttoer terugdeinst. Het zijn doorgaans kleine groepjes gemzen die hier rondzwerven, veelal aangevoerd door een grote bok, die de kudde altijd een honderd meter vooruit is.
Langs *Campanula cochlearifolia* en *Satureja alpina,* langs de stralend blauwe *Veronica fruticans* en *Scutellaria alpina,* langs absinthalsem, *Bupleurum ranunculoides, Viola calcarata* en *Potentilla aurea,* langs *Androsace obtusifolia,* langs de bruine aren van *Elyna myosuroides* en een laatbloeiende *Pulsatilla alpina* stijgen wij omhoog totdat wij bij de boomgrens de eerste *Nigritella* opmerken. De eerste van honderdduizenden! Want daarboven — en dan denk ik vooral aan de uitgestrekte vallei tussen de berghut Vittorio Scelba en de Col de Lausan — staat de zwarte orchidee van de Alpen in ontelbare scharen. En even veel als er *Nigritella's* zijn, zijn er diep blauwe sterren van *Gentiana verna,* zorgvuldig neergezet langs alle vochtige banen in het gras. En voor wie iets geels wil zien, daar is *Sieversia reptans* in dichte pollen en daar is ook die onbeschrijflijk fijne rose bloemtros van *Primula farinosa.* De duizenden vruchten van *Pulsatilla montana* geven ons de verzekering dat ook in 't voorjaar deze weide een evenement is. Maar genoeg over die vallei, wij gaan immers niet naar de Col de Lausan, maar naar de Col de l'Herbetet en we hebben nog maar juist de boomgrens overschreden.
Weer zijn het vogels die onze aandacht vragen. Zeer op zijn gemak hipt de tapuit van steen tot steen, af en toe opvliegend voor een korte dwarrelvlucht. En ginds, is dat een jonge tapuit? Het is nog maar een heel klein

beestje en kan nog van alles worden. Maar neen, daar wipt hij met zijn staart en hoe jong hij ook moge zijn, het is duidelijk dat hij een roodstaart is. Trouwens, de ouders zijn niet ver weg. Tot aan de grens van het ijs zullen deze twee, roodstaart en tapuit, ons vergezellen. Nu eens boven ons, dan weer onder ons vliegen troepen alpenkauwen voorbij; zij doen vaak hun karakteristieke roep horen. En luisterrijk is 't steeds als zij onder ons langs vliegen en hun hardgele snavels zich tegen de bruingroene berg aan de overkant aftekenen.
Langs het pad zien wij de heerlijke lichtblauwe bloemen van *Gentiana ramosa.* De plant — een van de zeer weinige eenjarige gewassen die op deze hoogte nog voorkomen — bestaat uit een naar boven steeds verder vertakte stengel. Aan de einden staan dan vijftien, twintig bloemen, allen met een franje-achtige baard rond de kroonbuis. En hier is ook edelweiss, in 't geheel niet gestoord door romantische koeherders of eerzuchtige toeristen, open langs het pad en door hoog gras en boterbloemen omringd, in de vegetatie waarin deze door de mens naar onherbergzame klippen verwezen plantensoort oorspronkelijk thuis hoort.
Als wij de hut van de natuurwachters, waar wij op zwarte koffie met suiker en cacao zijn vergast, achter ons hebben gelaten, voltrekt zich een verandering in het landschap. Wij hebben de diepe, scherpe insnijding van de Valnontey verlaten, de helling wordt minder steil, maar desondanks woester. Het muilezelpad vindt zijn einde in een steenlawine en het op de stafkaart aangegeven 'sentiero difficile' blijkt niets anders te zijn dan de onherbergzame eindmoraine van een gletsjer, die ongetwijfeld eerst kort geleden het veld heeft geruimd. Langs kleine plasjes en over grote rotsblokken, langs puinhellingen en over verspreide plekjes van aaneengesloten vegetatie gaat het verder. Daar zijn de rijk met bloemen overladen pollen van *Silene acaulis,* de tot mikroskopische miezepieters gekrompen (maar nog steeds volop bloeiende) alpine vergeetmijnietjes, de unieke eenbloemige *Erigeron alpinus.* Plotseling vliegt er hoog over ons heen een grote steen, stuit een eind lager bij de beek, stuit nog eens, karamboleert met een rotsblok en blijft ten slotte stil liggen. Zijn het bergbeklimmers, die daar boven tegen het gebod der alpinisten zondigen en stenen losmaken van de wand? Neen, het zijn steenbokken. De Paradiso is een van de laatste plaatsen in de Alpen waar het steenwild autochtoon voorkomt. Denkt u dat deze grote geiten schuw zijn? Ik dacht 't voordat ik de Gran Paradiso bezocht, want 't staat in de literatuur en mijn vroegere ervaringen in Graubünden schenen het te bevestigen. Maar de steenbokken hier laten zich op vijftig meter benaderen en de grote bok, die wij later herkauwend op ons pad aantreffen, neemt niet eens de moeite op te staan, maar keert zich op zijn steen rond en snauwt ons een waarschuwingskreet toe, die zelfs de manmoedigste moet doen verbleken. Men is geneigd bij dit gedrag aan domestifikatie te denken, aan een verslapping van de natuurlijke afweer. Maar als wij over de steenbokkuddes lezen, die in de romeinse tijd de Vooralpen en de Jura bevolkten en wij vernemen dat de legers op hun terugweg naar Rome steeds honderden van deze dieren vingen en met zich meevoerden als prooi voor de romeinse arena's, dan dringt zich de gedachte op, dat de steenbok misschien ook vroeger een gemakkelijk te benaderen wildsoort was, die eerst door stelselmatige vervolging tot schuwheid werd gebracht.

De verzorging, die de dieren hier genieten, beperkt zich tot het weren van stropers en het aanvoeren van het voor de steenbokken zo begeerde zout. Vaak gaan de bewakers met een zware zak zout naar boven; en als 't in de zomer heet wordt, konsumeren de bokken meer en moeten de arme wachters harder sjouwen! Als een dier oud en gebrekkig is geworden, matigt zich de mens de taak aan, die vroeger de beer had. Er is altijd wel een rijke meneer belust op de hoorns van een steenbok: hij komt op een wachtlijst, betaalt 350.000 lires en mag dan te gelegener tijd twee kogels afschieten, waarbij nauwlettend wordt toegezien dat hij niet op het verkeerde beest mikt.

Wij hebben een groot modderveld bereikt, overal zakken we weg in de leem, die de gletsjer vroeger neerlegde. Het gebied is doortrokken door honderden prieltjes, die zich beneden tot de beek verenigen. Een sneeuwhoen loopt ijlings voor ons uit, maar van vegetatie is geen spoor. Zou hier het domein van de alpinist beginnen en dat van de botanikus ophouden? Wij zullen zien. Als we op de gletsjer geklommen zijn, bevinden we ons in een kom, aan drie zijden door hoge muren ingesloten. Recht vooruit op een kilometer afstand een hoge kam, waar de Col de l'Herbetet op ligt en die naar links in de flank van de Herbetet zelf uitloopt. De Herbetet is met zijn 3700 meter de oostelijke hoeksteen van het Paradiso-massief. Van zijn top leidt een lange, brokkelige en ten dele besneeuwde kam over de Becco della Montandeyné naar de Piccolo Paradiso en daar vandaan naar de Gran Paradiso. Maar van dit alles is hier niets te zien, wij staan aan de voet van de Herbetet en kijken op tegen de oostelijke flank, bedekt met sneeuwmassa's en vol overhangend gesteente.

Als wij door de samengebakken sneeuw voortklauteren, komt de loodrechte rotswand, die de gletsjer in het noordwesten begrenst, gestadig nader. Er is daar een plaats waar de wand door lawineval is uitgesleten en waar tussen rotsblokken en puin de reeds bekende verweringsleem opgehoopt is. Hier lijkt een bestijging zonder alpinistische hulpmiddelen wel uitvoerbaar. En zie, de botanikus had niet moeten wanhopen, want overal leeft 't temidden van de stenen. Waar een kier is tussen twee gneisplaten, komt direkt *Silene acaulis* tevoorschijn, of anders *Ranunculus glacialis*. Ook *Saxifraga oppositofolia* met zijn grote paarsblauwe bloemen en *Loiseleuria procumbens* groeien hier. Hoe deze planten getrouw op hun plaats zijn zodra het klimaat maar bar genoeg is! Overal op het noordelijk halfrond vindt men hen bijeen, op de toppen der bergen en in de bergtrajekten van de arktis. Terwijl in de Alpen *Ranunculus glacialis* hoger stijgt dan alle andere zaadplanten en op 4275 meter, op de de Finsteraarhorn — meer dan duizend meter boven de sneeuwgrens — nog groeit en bloeit, schijnt op de bergruggen, die boven het Groenlandse landijs uitsteken, *Saxifraga oppositofolia* de zegekrans te behalen; zij staat als noordelijkste zaadplant genoteerd.

Als wij met moeite de vijftig meter hoge kam hebben bestegen, ontvangen wij de beloning. De dag is gunstig en wij hebben naar het noordwesten het uitzicht over het gehele gebied van de grajische Alpen, een toppenveld, langzaam afvallend naar het zuiden en in het noorden toegespitst naar dat ene punt, het kolossale massief van de Mont Blanc. De gigantische gletsjers van de oosthelling zijn door machtige wolken gedeeltelijk bedekt, maar de top is vrij, hoger dan alles afgetekend tegen de donkerblauwe lucht.

Op de puinhelling van de Paradiso

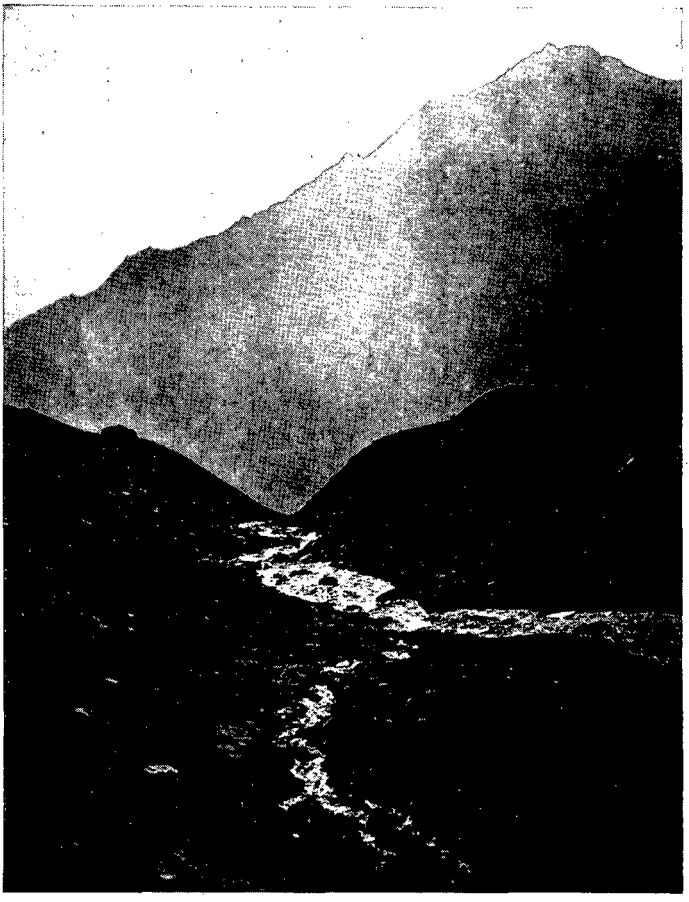

Foto: A. Tenner

Van de geluiden uit het dal, het gekolk van de beken en het geraas van de watervallen horen wij hierboven niets, het is te ver en te diep. Wij horen slechts het ijle lispelen van de wind om de rots. Maar dan is er nog iets. Een heel puur en hoog liedje, met matematische zekerheid herhaald, het klinkt als de speeldoos uit een antiek kabinet. Het zijn drie tonen, de tweede een kwint lager dan de eerste, de derde meer dan een oktaaf hoger dan de tweede, maar met een haaltje dalend. Van een vooruitgeschoven gneisplaat kan ik de wand overzien en dan eindelijk zie ik hem, de rode rotskruiper, hoe hij onder mij doorvliegt, afgetekend tegen de witte gletsjer. Uniek is deze vogel in alles, in zijn lied, in zijn voortbeweging, in zijn uiterlijk en in zijn levenswijze. Vuurrood is hij, met zwart wit en grijs en zijn vleugels lopen wijd uit aan de toppen. Als een kolibri vliegt hij onder mij door en nestelt zich dan ergens aan de wand, zodat ik hem mooi van opzij kan zien en zijn lange kromme snavel door de kijker prachtig kan onderscheiden. Dan begint hij te klauteren, met hangende en trillende vleugels, een wonderschone bekroning op alles wat wij in dit rijke land hebben gezien.